

Lóvei Pál

Középkori sírkövek: Kisvárd, Szürte, Ungvár

A középkori Magyarország északkeleti peremvidékein, Terebestől (Trebisov) és Sárospataktól keletre csekély számú középkori sírkő maradt fenn napjainkra, a jelen kötet által lefedett területen mindössze három.¹ Valamennyi kevésbé vagy egyáltalán nem ismert, amiben szerepet játszhat a rossz megtartásuk, a pusztuló kőanyaguk következtében alig olvasható felirataik okozta bizonytalanság. Pedig figyelemre érdemes valamennyi, ábrázolásaik ritka, szokatlan elemeket hordoznak.²

KISVÁRDA

Kisvárdán egyetlen középkori sírkövét 1953-ban a tanítónőképző iskola előcsarnokában őrizték, három másik faragvánnyal együtt. Később a várban berendezett kiállításra került. A műemléki fotótár egy régebbi pozitív felvétele még egy kőfalban befalazva ábrázolja (2. kép).³ A fal a plébániához tartozott, ugyanis egy 1867-es adat szerint a várból származó kőfaragványokat Györgyenyi Ignác plébános a templomdomb körül épített kerítésbe kívánta illeszteni.⁴ A sírkő eredendően azonban a középkori plébániatemplomból származhatott, amelynek romos hajója anyagát az újkorban a vár javítására használták fel.⁵

2. Kisvárdán, a Várdai-sírkő a plébánia (?) kerítésében

A sírkövet 1953-ban Péczely Béla örökítette meg vázlatfüzetében (3. kép), valószínűsítve a Várdai családhoz való tartozását,⁶ majd Szabó György írt róla először, rajzát is közölve (4. kép).⁷

3. Péczely Béla rajza a kisvárdai Várdai-sírkőről, 1953

A homokkőből (?) faragott, jelenlegi állapotában 189,5×110×27 cm-es méretű kőlap három darabra tört, jobb felső sarka és alsó rövid oldala hiányzik. Felülete pusztult, másodlagosan részben lefaragták. Két másodlagosan faragott mélyedése arra utal, hogy később kripta-fedőlapnak használták, a felemelésére szolgáló vasgyűrűket csapolva belé. 20 cm széles, kifelé enyhén rézsús keretén a valószínűleg a bal felső sarokban kezdődött, vésett körirat kívülről olvasható – ez akár arra is utalhat, hogy eredetileg megemelt helyzetben, például tumba fedlapjaként szolgált. A kerettől mélyülő mezőben félköríves karéjokkal bővített, nyújtott rombusz alakú, félpálca alkotta kerettel övezett

◀ 1. Szürte, római katolikus templom, Sztritei-sírkő

4. Kisvárda, a Várdai-sírkő rajza

tükör, benne dombormívű heraldikus ábra: a címerpajzs részben hiányzik, részben a lefaragás miatt kivehetetlen, fölötté jobbra néző sisak kétoldalt takarófoszlányokkal, a sisakdísz jobbra forduló szárnypár, rajta a Gutkeledek három harántékével. A sisakdísz előtt (jobbra) a Zsigmond király által 1408-ban alapított Sárkányrend jelvénye: körre tekeredő sárkány, fölötté lángkereszttel.

A gótikus minuszskulás körirat nagyobb része hiányzik, illetve olvashatatlanságig lefaragott:⁸ [h]ic [iacet] ... | ... · de varada · ... | ... | ... [anno domini] m · cccc · xxx · viii

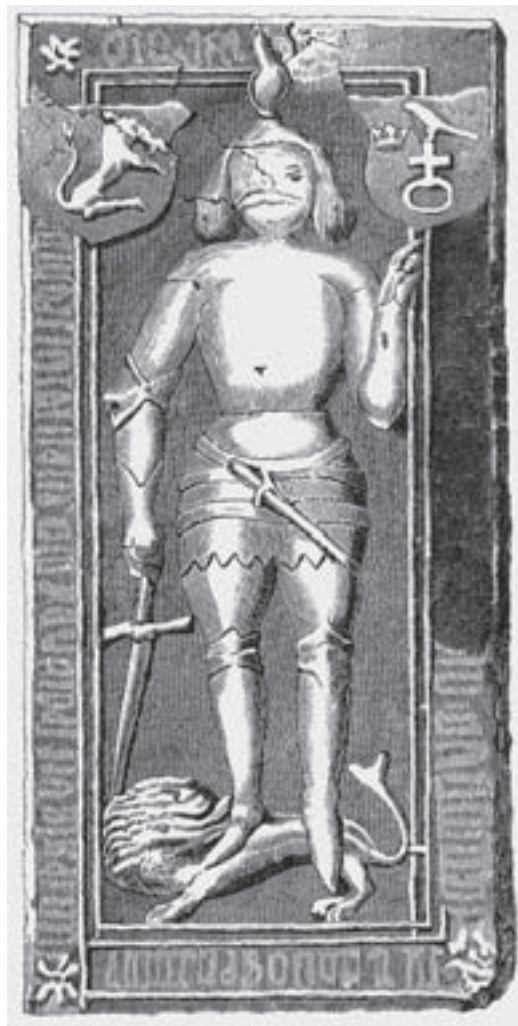
A Zsigmond kor bárói síremlékeinek feldolgozásába a sírlap Várdai Miklós királynéi lovászmester, csongrádi ispán sírköveként került be.⁹ Utóbb Németh Péter mutatott rá, hogy Várdai Miklós – aki egyébként később még szabolcsi ispán is volt – 1446-ban hunyt el, és a sírkövön olvasható évszám alapján valójában testvére (mindketten Várdai Domonkos abauji alispán fiai voltak), Várdai Pelbárt sírkövééről lehet csak szó; ő a források alapján 1437. április 28-án még életben volt, 1438. október 6-án pedig már elhunytként szerepel,¹⁰ a sírkövön olvasható évszám az intervallumot 1438-ra szűkíti. Mind Miklós, mind Pelbárt leszármazottjai fontos kormányzati és egyházi hivatalokat viseltek, és feltehető, hogy ha a hivatali-kormányzati karrier szempontjából jóval jelentéktelenebb Pelbárt elnyerte a sárkányrendi tagságot, akkor Miklós esetében is számolhatunk ezzel.¹¹

SZÜRTE

Az Ungvártól délre fekvő Szürte (Сюрте) római katolikus temploma középkori eredetű (*Szakács Béla Zsolt tanulmányának 4. képe*) – a keletelt, egyenes szentélyzáródású, nyugati tornyos templom ma is látható középkori elemihez tartozik a szentély keleti falán lévő, rézsús bélletű,

befalazott ablak, a szentély északi falában a sekrestyébe vezető ajtó élszedett, szemöldökgyámos kőkerete, valamint a toronyaljából a hajóba nyíló bejárat csúcsíves kerete.¹² A szakirodalomban ennek ellenére alig említett épülettől még legjobban ismertnek egy késő középkori sírkő mondható (*1. kép*), annak ellenére, hogy a XIX. század végén történt közzététele¹³ óta érdemben alig foglalkozott vele valaki (*5–6. kép*).¹⁴

A hajó északi¹⁵ homlokzatába illesztve álló, késő középkori sírlap eredetileg az épület belsejében, a padló síkjában fedhetett egy sírt. Összefüggése a jelenlegi templom vakolt falzatával falkutatás nélkül nem vizsgálható, befalazásának kora nem állapítható meg. A fölötté félköríves záródású, fülkeszerű tükörben lévő, kisméretű Vir Dolorum-dombormű (*1. kép*) – alatta kapitális betűkkel írt, a XV. század végénél nem korábbi felirat nyomai vehetők ki – is másodlagosan kerülhetett oda (talán szentégházhoz tartozott eredetileg), és a két faragvány a történeti emlékezet valamiféle kontinuitásának a jelölése ér-

5. Szürte, a Sztritei-sírkő rajza, 1885

dekében, egy átgondolt kompozíciót alkotva, mintegy *spolium*ként kerülhetett megőrzésre.

A sírlap mérete: kb. 216×99 cm (jelenleg takaratlan részének hossza: 201 cm). Szürkés anyaga helyenként fehér márványszerű szerepel az irodalomban,¹⁶ azonban a márványnál sokkal kevésbé előkelő és drága, helyi kőanyagból faragták – lehetőségként felmerült a homokkő, de valójában a környéken gyakori trachitból készült.¹⁷ A szemcsés vulkáni anyag felületének erős kopottsága elsősorban az időjárás behatásainak köszönhető (a rajta foltokban látható, XX. századi eredetű, szürkés festésréteggel talán védeni próbálták, illetve a leromlott felületet kívánták egységesíteni), de például a bal hosszoldal nagyobb részének legalábbis felületi pusztulása a fölötté az épület legutolsó külső tatarozásáig futó csatornacső elhelyezésének és az általa a kőfelületre vitt csapadéknak köszönhető (7. kép), a hosszoldalak aljának újabb kifagyásai pedig a betonjárdának tudhatók be.

A sírkövön jelenleg már lényegesen kevesebb látható, mint az 1887-ben a Csoma József és Csergheő Géza szerzőpáros által közzétett fényképen (6. kép), a kőlap alját el is fedi a fal előtt futó, a száz év alatt megemelkedett járósínhez tartozó, az 1980-as években készített betonjárda, így a leíráshoz a fényképre és a korábbi szakirodalomban közzétett megfigyelésekre is építeni kell. A kőlap 14,5 cm széles keretén mélyített sávban domború betűs, a jobb felső sarokban kezdődő, a belső mező felől olvasható, gótikus minuszkulás betűtípusú körirat fut. A keret sarkaiban egy-egy rozettát faragtak: ezekből a jobb felső sarokban lévő már szinte csak kitapintható, a két alsó sarokot a járda takarja (de a korábbi ábrázolások feltűntetik, és a leírások említik a rozettákat), a bal felső sarok felülete ábrázolásostól lepusztult. A keretet belülről egy keskeny pálca kíséri. Az ettől ívesen mélyülő mezőben helyenként meglehetősen ügyetlenül formált, elrajzolt, domborművű ábra: jobb felé forduló, fejével visszanező oroszlán hátán álló, páncélos férfialak. Jobb lábát enyhén jobbra fordítja, jobbjaival az oroszlán feje mögött/alatt a földig leszúrt kard markolatkeresztjének végét fogja, könyökben hajlított baljával lándzsanyelet markol, a lándzsa hegye egykor a felső keretsávba nyúlt. A páncélszoknya előtt a deréköv-re függesztett, rövid tőr. A kétoldalt sátorosan vállig érő hajú, szakálltalan fej tetején lapos fűveg, esetleg csak fejpánt forgóval. A fej két oldalán egy-egy félig a hosszoldalak keretsávjába nyúló, csücskös talpú, aszimmetrikus tár-csapajzs. A jobb oldali címerpajzson balra forduló, ágaskodó, fején nyíllal átlótt oroszlán. A bal oldali pajzsban kerek, csatszerű motívumból nővő kereszt (országalma körítő szalaggal?), az enyhén kiszélesedő szárvégződésű felső keresztzáron ülő, jobbra forduló, hosszú farkú madárral, előtte a pajzs jobb oldalán háromágú, lilimos koronával.

6. Szürte, a Sztritei-sírkő a XIX. század végén

A sírkőre vonatkozó legkorábbi ismert adat egy Janovich Miklós gyűjteményéből származó, a faragványt ábrázoló, Fr. Svajczer szignójú rajz talán a XIX. század első harmadából (8. kép).¹⁸ A sírlap kerete mentén feljegyezték a helyenként már akkor is hiányos körirat olvasatát: Hic jacet ... | [fölötté: *legendum puto*] do^{mi}nus d^e sdre^{te}i [fölötté más kézírással: *zeurte*] in anno domini millesi | mo Quing^{ente}simo | o 1ma me^{nsis} Decembr^{is} Die misere requievit. A két címerpajzs helyén csak leírás található: *Scutum cum leone*, illetve *Scutum cum Pica globo cruce et Corona*. A köriratnak ez az olvasata a felirat végét adó, legépebben megmaradt jobb hosszoldalon biztosan nem hibátlan. A felirat a még meglévő, illetve az 1887-ben meglehetősen rossz minőségben nyomtatott fényképen valamennyire ellenőrizhető szövegrészek alapján, a rövidítések kiegészítésével: hic iace[t] ... | ... anno domini millesi | mo quing(ente)simo | p(rim)a m(en)sis dec(embris) lector dic misere(re) redempt(or). A szövegben nincsenek szóelválasztó jelek, csak szóközök. A *do* és

a *de* szótagokat egybeírt ligatúrák adják ki. A keret külső sávjába mélyített, paralelogramma alakú rövidítésjel található a december hónap első napját (*prima*) jelölő *pa* fölött, valamint erősen rongált formában a *misere er*-je fölött. Az utolsó négy szó némileg dőcögő megfogalmazásban imára hívja fel a szöveg olvasóját, hogy mondja: a Megváltó legyen (az elhunythoz) irgalmas.

7. Szürte, a Sztritei-sírkő 1988-ban

A Jankovich-féle rajz a mára sokkal több helyen lényegében olvashatatlaná kopott szöveg később senki által meg sem kísérelt lejegyzésével a legfontosabb dolgokat tekintve alapvető információkkal szolgál. A sírkőnek a rajz és az 1887-ben közölt fénykép által ábrázolt, de ma már takart, alsó rövid oldalán kapott helyet a halálzási évszám meghatározó része: eszerint 1500-ban hunyt el a sírkövön ábrázolt vitéz, akinek családnevét a rajzoló (?) *sdretei*-ként, az ezt az oklevelek névhasználatát tekintve indokolatlanul javító Jankovich (?) *zeurte*-ként interpretálta – ezen a helyen ma már az 1887-es képen is csak szórványos betűnyomok sem látszanak. A családnév megerősíti azt, amit a szakirodalom általánosan vélt, miszerint a sírkő a Sztritei (=Szürtei) család egy tagjának állított

8. Szürte, a Sztritei-sírkő rajza a Jankovich-gyűjteményből

emléket. Az 1500-as évszám valójában jól megfelel a figura fegyverzetének, és megfelelő helyére teszik a faragványt, amelyet korábban vagy általánosan a XV. századra, vagy pedig a század közepe tájára kelteztek.¹⁹ A XV. század közepén a nemeseknek az a megyei közéletben résztvevő rétege, amelyhez a Sztriteiek tartoztak,²⁰ egyáltalán nem élt még a figurális síremlék reprezentációs eszközzel. Ez a XV. század utolsó harmadában hirtelen megsokegyszeresült figurális vitézi síremlékek divatját követően a századfordulón már sokkal inkább elképzelhető, bár valójában még ekkor is olyan különleges igények tanúja, amelyek messze túlmutatnak az elhunyt társadalmi státuszán, és az ábrázolás ügyetlen rajzi megoldásai tanúsítják, hogy meghaladták a rendelkezésre álló kőfaragó tudását is.

Egy 1499. szeptemberi oklevélben egy kivétellel minden Sztritei családtag meg lett nevezve. Más adatokkal együtt állítható, hogy 1499 végén Sztritei Miklós négy felnőtt fia – Osvát, László, Zsigmond és Miklós – alkotta a családot, és Osvátnak volt egy Bernát, Zsigmondnak egy Gábor, valamint Miklósnak egy István nevű fia. A négy felnőttből három később is kimutatható a forrásokban, egyedül Osvátot nem említik többé, következésképpen valószínűleg az ő sírjára készült a sírlap. (Bár Bernát-ra és Gáborra sem ismert későbbi adat, de gyermekek esetében a páncélos vitézi ábrázolás kevésbé valószínű.)²¹

A jobb oldali, nyállal átlőtt oroszlanos címerpajzs megfelel annak a címeradománynak, amelyet 1418. március

19-én Zsigmondtól kapott Csapi András, együtt rokonaival, köztük a Csapihoz hasonlóan ugyancsak a Baksa rokonsághoz tartozó Szécsi, Agocsi, Szerdahelyi, Sóvári Soós, Bacskói (Bocskai) családok egyes tagjaival, valamint Sztritei László fiaival, Istvánnal, Jakabbal és Tamással. A címereslevélen a címerpajzsot körbeveszi a Sárkányrend jelvénye.²² Az oklevélen szereplő családok közül a napjainkig leszármazó Sóvári Soósok külön címet kaptak Zsigmondtól, és utóbb is azt használták,²³ a később a Bocskai István erdélyi fejedelmet (†1606) adó Bocskai család viszont ugyancsak a nyíllal átlőtt oroszlánt használta címerállatként.²⁴ Szürtén egyébként a Csapiak is részirtokosok voltak, de birtokközpontjuk, lakóhelyük a közeli Csapon volt, ahol temetkezőhelyük is lehetett.²⁵

A bal oldali címerpajzs ismeretlen, minden bizonnyal az elhunyt anyjának családi címere volt.

UNGVÁR

Az 1980-as évek második felétől a Kárpátalján megélénkült magyar műemlékes és más szakmai kapcsolatok során az ungvári várat többek között a helyreállítást segítő meglátogató építésszek, művészettörténészek, régészek sorra regisztrálták, hogy az udvaron egy középkori sírkő fekszik (9. kép).²⁶ A darab a vár 1968-tól folyó restaurálási munkái során feltárt, gótikus templomromból előkerült több – máig közöletlen – sírkőlap²⁷ egyike, a legrégebbi közöttük, amelyet a hajó nyugati részében, másodlagos helyzetben találtak.²⁸

Mire a szabadban tárolt sírlap 2010 táján végre fedett helyre került, az 1988-ban még értelmezhető felírata jórészt olvashatatlaná vált, és az időjárás viszontagságainak kevéssé ellenálló, valószínűleg a közeli Nyevice (Hebicke) környékéről származó andezittufa anyag az egész faragott felületen jelentősen lepusztult (10. kép).

A sírlap 93,5 × 84,5 × 20 cm-es, közel négyzetes alakja egyedülálló a Kárpát-medence középkori síremlék-anyagában. Közepén a teljes vastagságát négyzetes csaplyuk fúrja át, amelybe egykor a fedlap felemelésére szolgáló vaskarikát erősíthettek. Az újkori emlékeken már nagyobb számban ismert kripta-karikák középkori emlékeken nem túl gyakoriak, Zágrábban,²⁹ Nagyváradon (Oradea),³⁰ Szegeden,³¹ Szilágycsehben (Cehu Silvaniei),³² Somogyváron³³ említhetők olyan példái, amelyek már az eredeti „kompozíciónak” is részét képezték (nem másodlagos hozzátételek, mint például a kisvárdai Várdai-sírkő esetében).

A feliratnak helyet adó, 15 cm széles keretsáv övezte, mélyített mezőt ügyetlenül formált, félig hármaskaréj, félig liliom szárvégződéssel képzett görögkereszt tölti ki, az alsó szár oldalain csillagszerű nap és holdsarló ábrázolásá-

val, a felső szár két oldalán pedig monogramszerű *I* és *M* betűkkel, az *I* fölött omega alakú és az *M* feletti kis *a* (?) rövidítésjellel. A tölcséresen szélesedő szárú két betű sajátos formálása, az *I* közepén gömbdísszel – a középkori Magyarországon leginkább a XV. század utolsó, a XVI. század első negyedében előforduló, korai humanista betűtípusba³⁴ sorolhatók be. A két betűt akár személynév monogramjának is gondolhatnánk, bár ez a Kárpát-medence síremlékanyagában igencsak ritkának mondható – SM monogramot alkalmaztak a lobogón, illetve mellette Máriássy István szepesi főkapitány (†1516) síremlékén Márkusfalván (Markušovce),³⁵ de neki 1504. évi címereslevelén a pajzs két sarkában is ott a monogram,³⁶ amely a gyűrűspecséteken nagyobb számban megjelenő monogramok divatját követheti. Jelen esetben a két betű fölötti rövidítésjelek mégis inkább amellett szólnak, hogy a *Iesus Maria* fohász rövidítésével állunk szemben a kereszt két oldalán.

A monogram betűinek nézetéből következően a keretsávon futó, néhány nagy kezdőbetűvel elegyített, a belső mező fölől olvasható, gótikus minuszskulás körirat a bal felső sarokban kezdődik. A lepusztulás következtében ma már alig értelmezhető, első kétharmadában rímes verset tartalmazó szöveg csak a negyedszázada készült felvételek segítségével olvasható el, de az évszám harmadik és negyedik számjegye így is csak valószínűsíthető: Hic · iacet · in fossa · p(ro)v(i)dis : | Martini · presbit(er)i · | · ossa : Crvx · xpi [=Christi] · Sit · sep(ulturae) : | positv(s) : I · 5 · ° · 9 („Itt fekszenek a sírban az előrelátó Márton presbiter csontjai. Krisztus keresztje legyen a sírra helyezve” – a *providis* helyett *providi*, a nőnemű *cruix*-ra vonatkozóan a *positus* helyett *posita* lenne helyes!³⁷)

A köriratban szerepelő Márton presbiter birtokos esetben álló, leginkább *providus*-ként („előrelátó”) interpretálható jelzőjének a magyarországi sírfeliratokon egyetlen párhuzama ismert, a XV. századi Pozsony (Bratislava)

9. Ungvár, sírfedlap a vár udvarán, 1988

10. Ungvár, sírfedlap, 2012

egyik legfontosabb patrícius családjához tartozó Gaspar (†1428) és Bartholomeus (†1453) Scharrach közös síremlékén Gáspárt illették a *prouidus vir* („előrelátó férfi”) jelzővel; a kifejezés az ungvári szövegben is talán az elhunyt vélhető polgári származására utalhat.³⁸

A sírkő – a *Cruce Christi* kifejezés köriratban történő megjelenésével is hangsúlyozott – kereszties ábrája meglehetősen ritka a középkor végi Magyarországon, és talán az elhunyt papi mivoltával függött össze. Két kismartoni (Eisenstadt) és egy kóloomi (Kulm) sírlap a 15. század második felében polgároknak állított emléket az ország 1447-től már III. Frigyes zálogbirtokában lévő, a német lakosság ausztriai igazodásával – ott a kereszties sírkőábra sokkal gyakoribb – jellemezhető nyugati határszélén.³⁹ Polgári emlék Damján bíró (†1447) elpusztult gyulafehérvári (Alba Iulia) sírköve, amelyen bekarcolt kereszt volt látható.⁴⁰ A már említett, nemesi megbízó készíttette szilágycsehi kriptafedlap⁴¹ a címeres-kereszties sírkőábrák XIV. századi hagyományát újította fel. Az Erdélybe menekült és ott meggyilkolt Mihnea havasalföldi vajda (†1510) nagyszabeni (Sibiu) sírlapjának⁴² keresztje a Kárpátokon túli román területek szokását követte.

JEGYZETEK:

¹ A nagyvarsányi református templom gótikus szentélyének déli oldalán, a nyugati ablak alatt kétszer tört vonalú, mélyített sávban futó, domború betűs, minuszkulás felirat volt látható a vakolatréteg alatt. Korábban az *anno . domini millmo cccclxiii* (anno Domini millesimo CCCCLXIII) feliratot másodlagosan befalazott sírkőként írták le: TOMBOR 1977. 82. és 3. kép; MMT XI.: 123, 124.; 167. kép; LAHU 1.: 358. 1984-ben, a templom külső tatarozása során a feliratot hordozó kő felületét megtisztították, és az egy szemöldökgyámos, gótikus ajtókeret szemöldökkövének bizonyult (az ajtónak a nyugati szára is megmaradt, a keleti hiányzik).

KÉSŐBBI SÍREMLÉKEK

Ungváron és környékén a középkoriaknál nagyobb számban, de hasonlóan „véletlenszerűen elszórva” található a kora újkor temetkezési kultúráját reprezentáló kőfaragványok – az emlékmű többnyire feldolgozatlan, most is csak az elvégzendő feladat jelzésére van mód.

Az ungvári vártemplom XVIII. század eleji leírásai – a templomhajóhoz délről utólag hozzáépített sírkápolna kapcsán – vörös márványból faragott, a Homonnay-címerrel ékesített kriptafedlapról emlékeznek meg.⁴³ A Homannai Drugetheken kívül más – a Barkóczy, a Sennyei és az Orosz – családok ottani temetkezéséről is ismertek források; a feltárás során több sírkőlap is előkerült.⁴⁴ Egy már szinte „népiesen” provinciális rajzú nőalakot és egyik (apai) címerpajzsában Gutkeled fogakat csillaggal és holdsarlóval ábrázoló fedlap 1988-ban az udvaron hevert;⁴⁵ néhány éve Márton pap sírkövével együtt ez is fedett helyre került.

A szürtei templomban is található későbbi fedlapok, így a karzatféléjárójánál a padlóban Sztritei (Szürthey) III. Miklós felesége, Máriási Krisztina vörös márványból faragott, címeres, már a XIX. század végén is erősen töredékes sírköve látható.⁴⁶ Töredékesen maradt meg viliei Pribék Ferenc és Sztritei Eufrozina fiának, viliei Pribék Lászlónak páncélos vitézi alakot ábrázoló, a XVI. század végén, a XVII. század fordulójára körül készült síremléke is Tibán (Tibava).⁴⁷ A környék legreprezentatívabb és egyben leginkább ismert síremléke Dobó István egri várkapitány (†1572) vörös márványból faragott tumbája, amelynek feliratos-címeres oldallapjai ma is eredeti helyükön, Dobóruszánkán (Ruská) találhatóak, páncélos figurát ábrázoló fedlapját azonban az 1830-as évek elején Pyrker János érsek az egri várba vitette, ahol ma is őrzik.⁴⁸

A palágykomoróci református templom nyugati homlokzatának déli támpillérebe befalazva domborművű címerpajzs körül a sisaktakaró foszlányainak dús vegetációját mutatja egy rossz megtartású, 1892–1895 között megtalált kőlap, amely Szalay Ferenc beregi főispán (†1575) síremlékéhez tartozott.⁴⁹

Kelebbebbre, Ugocsa területén a salánki (Шаланки) református templom szószeke alatt sokszoros festékréteggel értékelhetetlenné változtatott sírkő fekszik, keretezett mezőjében domborművű, reneszánsz jellegű címerpajzsral, benne a Gutkeled nemzetség három oldaléjkéből leszármazott sárkányfogakkal és három csillaggal.⁵⁰

Kisvárdán már a XIX. században ismerték, 1953-ban pedig az iskola előcsarnokában őrzött kőfaragványok között volt a gróf Nyáry István szabolsai főispán által feleségének, Telegdy Annának 1635-ben állított, címerekkel díszített, hosszú feliratot hordozó, vörös márványból faragott sírlap is, amelyik ugyancsak a várbeli kiállításban nyert elhelyezést.⁵¹

A fényképeket Mudrák Attila (1, 10), Lővei György (9) készítette.

Az archív anyagok forrása: Forster Központ, Fotótár, ltsz.: 14791 (2); Tudományos Irattár, Péczely Béla hagyatéka, vázlatfüzet, ltsz. 1738/1., 16. (3); Szabó 1954. nyomán (4); Soós 1885. nyomán (5); Csergheő–Csoma 1890. nyomán (6); OSZK Kézirattár, Pol. Lat. 1694, fól. 16v (8).

² Az alábbiakban a jobb és a bal mindig – nemcsak a címerleírásoknál! – heraldikai értelemben szerepel.

³ Forster Központ, Fotótár, ltsz.: poz. 14791.

⁴ GYÖRGYÉNI 1867. 354. – vö.: NÉMETH Péter – CABELLO, Juan:

A kisvárdai római katolikus templom c. tanulmánya a jelen kötetben.

⁵ MMT XI.: 21–22.; NÉMETH–CABELLO i. m.

⁶ Forster Központ, Tudományos Irattár, Péczely Béla hagyatéka, vázlatfüzet, ltsz. 1738/1., 16. (1953. XI. 11.) – a rajzra Bardoly István hívta fel a figyelmemet.

⁷ SZABÓ GY. 1954. 70–71.; SZABÓ GY.–ÉRI 1954. 53.; további irodalma: ÉRI 1965. 8., 4. kép; ÁCS 1980. 14.

- ⁸ A feliratokban a tanulmányban végig függőleges vonal jelzi a köriratoknak a sarkoknál lévő oldaltörései helyét.
- ⁹ ENGEL–LÓVEI–VARGA 1983. 24.: 7. jegyzet; LÓVEI 1987. I.: 156.; MM 1987. I.: 589., 695. (LÓVEI Pál–VARGA Lívია)
- ¹⁰ ENGEL 1996. II.: 254.; ENGEL 2001. Gútkeled nem 5. Sárvármonostori ág. 10. tábla: Várdai
- ¹¹ Legújabbban, a személy helyes – Németh Péter közlésén alapuló – meghatározásával: LÓVEI 2011. 260–261., 1. kép.
- ¹² DESCHMANN 1990. 62.
- ¹³ SOÓS 1885. 117.; CSOMA–CSERGHEŐ 1887a. 248–251.; CSERGHEŐ–CSOMA 1890. 46–51.; GERECZE 1898. 71., 60. kép.
- ¹⁴ VERNEI–KRONBERGER 1939. 36., 69., 164. jegyzet; MM 1987. I.: 698. (LÓVEI Pál – VARGA Lívია)
- ¹⁵ A déli homlokzatot említi: CSOMA–CSERGHEŐ 1887a. 248., és nyilván nyomában: VERNEI–KRONBERGER 1939. 36.
- ¹⁶ KOVÁCS–HORVÁTH 2002. 47.
- ¹⁷ CSOMA–CSERGHEŐ 1887a. 248.
- ¹⁸ OSZK Kézirattár, Fol. Lat. 1694, fol. 16v – közölve: *Jankovich* 2002. 324.: No 371.
- ¹⁹ XV. század első fele: BALOGH 1939. 553.; XV. század: LÓVEI 1987. 157.; DESCHMANN 1990. 62., 51. kép; KOVÁCS–HORVÁTH 2002. 47., 34. kép; PÁPAI 2003. 164.; XV. század közepe: FRAKNÓI 1896. 631.; GERECZE 1898. 71.; VERNEI–KRONBERGER 1939. 36.; MM 1987. I.: 698. (LÓVEI Pál – VARGA Lívია); 1440–1493 között: Soós 1885. 117.
- ²⁰ Domokos fia László [1426–1455] Ung vármegye országgyűlési követeként jelenik meg a forrásokban, és testvére, Domokos fia Miklós [1426–1455] ugyancsak megyei követ volt: ENGEL 1996. II.: 235.; a faragványt egyébként Szürtei Miklós vagy Domonkos sírkövének tartotta: GERECZE 1898. 71.
- ²¹ 1499. szept. 29.: MOL, DF 224165 = DL 36566; Sztritei Osvát egy 1499. dec. 30-i oklevél szerint még él: MOL, DF 253823. fol. 130. r-v.; Az adatokért Neumann Tibornak tartozom köszönettel. A vizsgált időszak tekintetében többé-kevésbé pontatlan családfák: NAGY I. 1857/1868. XII.: 442–444.; ENGEL 2001. Baksa rokonsága 7. tábla: Sztritei, Csapi (Polyánkai).
- ²² MOL, DL 98825: FEJÉRPATAKY 1883. 116–119.; Soós 1885. 114–115., II. t.; RADOCSAY 1958. 353.; RADOCSAY 1964. 57–59., 2. kép.
- ²³ Soós 1885. 114–119.; RADOCSAY 1958. 353. és 6. kép; NYULÁSZINÉ 1987. 80., 132., 143. (11. rajz) és LXIV. t.
- ²⁴ Pl. Bocskai István erdélyi fejedelem (†1606) címeres emléktáblája Kolozsvárt, 1606: KOVÁCS A. 2003. 23–24., 13. kép.
- ²⁵ Neumann Tibor szíves közlése.
- ²⁶ Borvendég Béla, Dózsa Béla, Lóvei György, Sedlmayer János, Tamási Judit, Wehli Tünde lepett meg fényképekkel, vázlatrajzokkal és helyzetleírással.
- ²⁷ DESCHMANN 1990. 41.; A sírkövekről nem tett említést a feltárt templomot bemutató Janotti Judit a rendszerezés nélkül össze-vissza dobált, gazdag középkori leletanyag említésekor: JANOTTI 1997. 183., 186.; a templommaradványról ld. Terdik Szilveszter tanulmányát e kötetben.
- ²⁸ Köszönettel tartozom Йочун Кобалаб régésznek, az ungvári múzeum munkatársának, hogy segítségemre volt adataival és a feliratról korábban készített rajzi másolataival.
- ²⁹ Két vaskarika Tamás főesperes zágrábi sírkövéén, a XIII. század vége vagy a XIV. század első fele, Hrvatski povijesni muzej: VALENTIĆ 1969. 19–21.: No 6.; VALENTIĆ–PRISTER 2002. 13., 23.: No 13.
- ³⁰ Két vaskarika Budai Konrád és felesége, Anna sírlapján, 1360–1370-es évek, 2012. évi lelet a nagyváradai várban: internetes híradások 2012.11.19-én, pl.: VASILICĂ, Ichim: Piatra tombală de pe cavoul lui Conrad. Descoperire surprinzătoare în Cetatea din Oradea. Oradeapress 19 November 2012. <http://www.oradeapress.ro/2012/11/piatra-tombala-de-pe-cavoul-lui-conrad-descoperire-surprinzatoare-in-cetatea-din-oradea/> – a leltre Adrian Andrei Rusu hívta fel a figyelmemet.
- ³¹ Csaplyuk osszárium töredékes fedlapján, 1370–1380 körül, Szeged egykori középkori plébániatemplomából: HORVÁTH 2006. 27.
- ³² Két csaplyuk Csehi Vajda István (†1504 ?) kriptafedlapján a református templomban: BALOGH 1943. 81., 202., 285., 356., 377. és 58. kép; EMÓDI 1996. 8., 9., képpel.
- ³³ Két vasgyűrű Zathai János fehervári kanonok, belavári esperes 1524-ben készített kriptafedlapján, az egykori somogyvári bencés apátságból a kaposvári múzeumban: GERECZE 1897. 148., 149–150., 9–10. kép; BAKAY 2011. 27., 46–47., 52. és 31., 73., 74. kép.
- ³⁴ LÓVEI 1989. 171.
- ³⁵ MYSKOVSZKY 1876. 271–272.; CSOMA–CSERGHEŐ 1887b. 425–427.; CSERGHEŐ–CSOMA 1890. 74–79.; *Matthias Corvinus* 1982. 685.: No 839. (BALOGH Jolán).
- ³⁶ NYULÁSZINÉ 1987. 49., 125. és XXXIII. t.
- ³⁷ Amennyiben azonban a *sír* nagy kezdőbetűje új mondat kezdetére utal, amely már a sírkőre – lapos – vonatkozhat, a végződés helyes, a mondatból viszont hiányzik magának az alanynak a kitétele. (Köszönettel tartozom Borossay Katalinnak a szöveggel kapcsolatos segítségéért.)
- ³⁸ LÓVEI–VARGA 1987. MM 1987. I.: 696. (LÓVEI Pál – VARGA Lívია), II.: 1690. kép; *Gotické* 1999. 66., 67–68.: No 56. (ANDREJ Fiala); Neumann Tibor hívta fel a figyelmemet arra, hogy a *providus* nagyon ritkán vonatkozik az oklevelekben polgári származású személyekre, szinte mindig jobbágyok megszólító címzése volt, és bár Ungvár jogilag jobbágylakossággal rendelkezett, a mezővárosi polgárok általában elkülönítették magukat a jobbágyi lakosságtól. Ezt figyelembe véve felvetődik az a lehetőség, hogy nem az egyébként nyelvtanilag is helyesebb pr(v)d(en)tis = *prudētis* (prudens = előrelátó, „bölc”) olvasható-e a feliratban? A betűk „lábainak” biztosra vehető száma mindkét változatot megengedek, a régebbi fényképek és a mai állapotú sírkő alapján a két lehetőség között valójában nem lehet biztosan dönteni.
- ³⁹ JOVANOVIČ 1930. 20. és XI. t.; ZIMMERL 1953. 5., 6., 19.: No 27–28., 58.: No 125.; ÖKT 40.: 220. és 214. kép.
- ⁴⁰ SZEREDAI 1791. 32.; ENTZ 1958. 171.
- ⁴¹ Ld. a 32. jegyzetet!
- ⁴² ALBU 2002. 30–33.: No 25. és 14. kép.
- ⁴³ 1718-ban a vár leírása során a templomban: *In templo locus pro sepulchro Christi per modum capellae supra criptam lapideam, in qua sepeliebantur condam comites Homonnay. Ostium cryptae est lapis ruber marmoreus scisus.* U ET C 5.: 209.; JANOTTI 1997. 186.; 1727–1728 fordulóján: *In templo locus pro sepulchro Christi per modum capellae; antequam supra criptam lapideam Familiae condam Homonnay sepulturam habentis; ibidem visitur lapis marmoreus, ostium ejus claudens, exciso insigni ejusdem familiae insignitus.* U ET C 7/2.: 550.
- ⁴⁴ DESCHMANN 1990. 40–41.
- ⁴⁵ MIKÓ 2005. 645., 659.: 137. jegyzet; A kapitális betűtípusú körirattól a halálozás napja – 24 *DIE AP(rilis)* – olvasható csak, míg egyes betűk meglehetősen anakronisztikus módon még korai humanista jellegzetességeket mutatnak a XVI. század vége felé keltezhető kőlap mezejének hosszú, túlnyomórészt ugyancsak elpusztult feliratában.
- ⁴⁶ CSOMA 1887. 186–187.; CSERGHEŐ–CSOMA 1890. 115–117.; DESCHMANN 1990. 62.; KOVÁCS–HORVÁTH 2002. 47.
- ⁴⁷ CSERGHEŐ–CSOMA 1887. 336–339.; CSERGHEŐ–CSOMA 1890. 109–115.; *Súpis pamiatok* III.: 282.; MIKÓ 2005. 645.
- ⁴⁸ CSOMA 1887. 184–186.; CSERGHEŐ–CSOMA 1890. 100–105.; *Pamiatky hnutelvé* 1969. 459.; *Súpis pamiatok* III.: 61.; SUGÁR 1972. 227–240.; MIKÓ 2005. 645, 647.
- ⁴⁹ HERCZEG 2009. 74., 78.: 15. jegyzet.
- ⁵⁰ Ismeretét Terdik Szilveszternek és Lángi Józsefnek köszönhetem. A legfrissebb átfestést megelőzően készült felvételeken még mintha áttetsződné a rétegeken a körirat néhány betűjének vésett vonala. A belső mező címerpajzs alatti felületét is hosszú felirat tölthette ki – a középkorban szokásos, „takarékos” köriratokkal szemben, hasonlóan a felsorolt emlék többségéhez, ezt is a kora újkor adatokban gazdagabb feliratozása jellemezhet.
- ⁵¹ GYÖRGYÉNI 1867. 275–276.; Forster Központ, Tudományos Irattár, Péczely Béla hagyatéka, vázlatfüzet, ltsz.: 1738/1., 17. (1953. XI. 11.); MMT XI.: 21–22. és 5. kép.